

Az erdélyi népzene Kodály Zoltán életművében

Kodály Zoltán rendkívül gazdag életművében a tudományos, a zeneszerzői, a pedagógusi, a tudományszervezői és a publicisztikai tevékenység egyazon nemes ügy érdekét, az európai színvonalú magyar zeneművészet és zenekultúra megteremtését szolgálta. Számára kétségtelen tény volt, hogy a magyar népzene – akárcsak népi műveltségünk egésze – a nyelvterület minden táján javarészből egységes jellegű szellemi termékek összessége. Ha ezúttal mégis egyetlen tartomány népzenejére összpontosítjuk a figyelmünket, ennek az az oka, hogy Kodály megkülönböztetett fontosságot tulajdonított Erdély ősi értékekben bővelkedő zenei néphagyományainak.

Hangsúlyoznom kell, hogy Erdély fogalmát nem a manapság szokásos szélesebb, hanem a szorosabb, történeti értelemben használom, vagyis a Bánság és a Partium nélkül. A bukovinai székelység népzenejét viszont az erdélyivel azonos zenedialektus-terület részének tekintem, amint ez a népzene kutatásban Bartók Béla *A magyar népdal* című könyvének megjelenése, 1924 óta általánosan elfogadott álláspont.

A magyar néprajztudomány története arról tanúskodik, hogy erdélyi tájaink közül elsősorban a Székelyföld néphagyományai váltottak ki nagyfokú érdeklődést. A 19. század második felében főként Kriza János *Vadrózsák* című népköltési gyűjteménye¹ és Orbán Balázs monumentális munkája, *A Székelyföld leírása*² keltett megkülönböztetett figyelmet a székelység iránt. E kiváló művek annyi sajátos értéket és szépséget tártak az olvasók elé, hogy hatásukra uralkodóvá vált az az elképzelés, amely szerint a Székelyföld különleges néprajzi kincsek rendkívül gazdag lelőhelye.

A kilencvenes években más erdélyi tájakat ismertető könyvek is napvilágot láttak. Fölöttébb jelentős volt Jankó János kalotaszegi és aranyosszéki monográfiája,³ valamint Lázár István összefoglalása a hajdani Alsó-Fehér vármegye néprajzáról.⁴ A Székelyföldön és Kalotaszegen a magyarok alkották a lakosság többségét, és sokáig tartotta magát az a téves elképzelés, amely ezt a két tájegységet egész Erdéllyel azonosította.

1898 és 1904 között Vikár Béla vállalkozott erdélyi gyűjtőutakra, hogy – Kriza nyomdokait követve – dallamokkal együtt rögzítse fonográfherre azokat a nevezetes balladákat és népdalokat, amelyeknek korábban csak a szövegét jegyezték le. Vikár így vallott erdélyi útjáról: „Az én célom mindenekelőtt az volt, hogy Kriza János Vadrózsáinak rég parlagon heverő kertjeit felkutassuk. A versek megvoltak. De a virágnak illata is van, s az illat egy versnél a dallam. A gazdag székely dalmezőkön biztosan számítottunk új termésre a régiék mellett.”⁵ Miközben Vikár Kalotaszeg és Udvarhelyszék falvait járta, Seprődi János a Marosszékhez tartozó Kibédén végzett az utókor figyelmére méltó népzene kutatást.

Kodály Zoltán már egyetemi hallgató korában megismerkedett Vikár Bélával. Amikor doktori értekezéséhez témát választott, eszébe jutott, hogy 1896-ban a millenniumi kiállítási falu-

¹ Kriza János: *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. Kvár 1863.

² Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népművészeti szempontból*. I–VI. Pest–Bp. 1868–1873.

³ Jankó János: *Kalotaszeg magyar népe*. Bp. 1892; Uő: *Torda, Aranyosság, Torockó magyar (székely) népe*. Bp. 1893.

⁴ Lázár István: *Alsó-Fehér vármegye magyar népe*. Nagyenyed 1896.

⁵ Vikár Béla: *Erdélyi út a fonográfjal*. = *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*. Szerk. Gunda Béla. Bp. 1943. 89.

ban látta volt egy Vikár gyűjtötte népballada lejegyzését több dallammal. Így 1903 őszén hozzá fordult, hogy gyűjtését átnézze. Vikár lehetővé tette számára fölvételeinek – közöttük bizonyára az erdélyieknek is – a meghallgatását.⁶

Seprődi János *Marosszéki dalgyűjtemény* című közleménysorozata, mely 1901 és 1913 között az Ethnographiában jelent meg, nem kerülhette el Kodály figyelmét, hiszen 1905-ben már maga is ott adta közre *Mátyusföldi gyűjtését*.⁷ Am ahogy némelyik 19. századi népdalkiadvány hiányosságait észrevette és kifogásolta, úgy a Magyar Néprajzi Társaság folyóiratában napvilágot látott népzenei adalékokkal sem volt megelégedve. Erre mutat 1907 januárjában Bartók Bélának írt berlini levele, melyben, egyebek között, saját kutatási terveiről adott hírt, és Bartókot is biztatta, hogy gyűjtésének eredményeit tegye közzé: „Ha Sebestyén Gyula dr.nak (N. Múzeum) örömet akar szerezni, küldjön neki balladákat a gyűjtéséből: kiadja az Ethnogr.ban. [...] Én is küldtem egy párat. Megtöltik azt a lapot mindenféle értéktelen és rossz lejegyzéssel. Legyen benne becsületes is.”⁸ Ezeknek a soroknak kétségkívül szerepük volt abban, hogy Bartók a következő évben közreadta *Székely balladák* című szemelvényét felcsiki és gyergyói falvakban gyűjtött anyagából, 1909-ben pedig *Dunántúli balladák* című válogatását is megjelentette.⁹

Kodály és Bartók népzenekutató munkássága – életre szóló barátsághozzásuk egyik következményeként – a legszorosabb együttműködés jegyében bontakozott ki. Folklorista pályájuk indulására emlékezve Kodály így nyilatkozott: „Felosztottuk egymás közt a kutatási területet, hogy tervszerűen dolgozhassunk. Időnként aztán összejöttünk, ki-ki magával hozta a tarisznyájában a gyűjtés eredményét. Összevetettük, összeraktuk, amire külön-külön rábukkanunk, egybekevertük a külön lapokra följegyzett anyagot.”¹⁰ Egyezségük értelmében az erdélyi népzene föltárását Bartók kezdte meg. Kodály – Szeged környéki próbálkozásai után – mátyusföldi, csallóközi, zaborvidéki és palóc falvak népdalainak gyűjtésére vállalkozott. A kutatási területek kiválasztását a néprajztudósoknak az a nemzetközi tapasztalatokkal alátámasztott, általánosan elfogadott álláspontja határozta meg, amely szerint a peremvidékek és a nyelvszigetek lakossága őrizte meg legteljesebben a néphagyományok archaikus rétegeit. Kodály ezenkívül kisiskolás emlékei révén is vonzódott az említett tájakhoz, hiszen „Galántán töltötte [...] gyermekkorra legszebb hét esztendejét”,¹¹ melyekre élete végén is jóleső melegséggel gondolt vissza. Egy kései vallomása szerint azonban Kodály, aki ifjúként sík vidékeken élt, szeretett volna hegyek közé jutni: „[...] síklakónak nőttem fel, mert Galánta környéke, ahol öntudatra kezdtem ébredni, csakoly egyenes, mint az Alföld. Rövid szobi életem sem tett hegyi emberré [...] A hegyek utáni vágy mindig élt bennem, de csak nagy sokára elégíthettem ki [...] Minket, öcsémme, apánk mint vasutas el-elvitt nyári utazásaira. Láttuk a Vág völgyét, Kassát, Kolozsvárt, Brassót, a millenniumkor Pestet. Egy nyarat resicai rokonoknál töltve, ízelítőt kaptam az ottani hegyekből. De a komoly hegyjárás későbbi évekre maradt.”¹²

Az etnomuzikológus Kodály figyelme akkor fordult igazán Erdély felé, amikor megismerte Bartók 1907-es székelyföldi gyűjtésének eredményeit. Noha Bartók gyergyói (s különösen később, nyáradmenti) gyűjtőtújáról – jóízű humorral fűszerezett, de lényegében – csalódott

⁶ Lásd Kodály Zoltán: *Emlékezés Vikár Bélára*. = K. Z.: *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok*. (A továbbiakban *KVt.*) II. Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Bónis Ferenc. Bp. 1964. 403–404.

⁷ Ethnographia XVI(1905). 300–305.

⁸ D. Dille: *Bartók und die Volksmusik. Anhang: Vier Briefe Kodálys an Bartók*. = *Documenta Bartókiana*. Heft 4. Herausgegeben von D. Dille. Bp. 1970. 131.

⁹ Ethnographia XIX(1908). 43–52, 105–115, illetve XX(1909). 301–305.

¹⁰ Kodály Zoltán: *Bartókról és a népdalgyűjtésről. Nyilatkozat*. = *KVt.* II. 457.

¹¹ Kodály Zoltán: *Galántai táncok. Előszó a partitúrához*. = *KVt.* II. 493.

¹² Eősze László: *Kodály Zoltán élete képekben és dokumentumokban*. Bp. 1971. 146.

hangú leveleket írt, keserűen panaszkodva a székely falvakban végzett kutatómunka sok bosszantó vesződésére, fáradalmára és sikertelenségére, melyek miatt néha már úgy érezte, hogy kénytelen abbahagyni a magyar népzene gyűjtését, áldozatos igyekezete árán minden várakozást fölülmuló eredményeket ért el. „Oly tömeg ötfokú dallammal jött vissza, hogy a magam egyidejű északi leleteivel egybevetve egyszeriben világos lett ennek az addig észre sem vett hangsornak alapvető fontossága” – emlékezett vissza Kodály *A folklorista Bartók* című írásában.¹³

Nyilvánvalóan elsősorban a pentatónia jelentőségének fölismerése, továbbá a Bartóktól fölfedezett régi stílusú dallamok és ódon veretű klasszikus balladák szinte hihetetlen gazdagsága meg épsége készítette Kodályt arra, hogy maga is részt vegyen az erdélyi népzene feltárásában és beható tanulmányozásában.¹⁴ 1910 márciusában neki is vágott első székelyföldi útjának. A Gergyói-medencében öt helységet keresett föl, mégpedig olyanokat, amelyekben Bartók három évvel azelőtt nem járt. Ditróban, Gyergyóalfaluban, Gyergyóremetén, Gyergyószentmiklóson és Szárhegyen igen sikeresen dolgozott: 123 (111 szöveges és 12 hangszeres) dallamot vett föl fonográfhengerre, illetve jegyzett le. Az itt talált balladák, keservesek, mulatónóták és tréfás dalok közül több is híres lett későbbi népdalkiadványok gyöngyszemeként, valamint remek feldolgozások révén, mint például *A három árva*, *Molnár Anna*, *Kőműves Kelemen*, *Nagy Bihal Albertné*, *Barna Péter* balladája, a *Sirass, édesanyám, míg előtted járok* kezdetű bujdosóének, az *Árva vagyok, nincs gyámolom* és *A búbanat, keserűség* kezdetű keserves, továbbá az *Asszony, asszony, ki a házból* és az *Egy nagyorrú bolha* kezdetű dal.

Kodály Szárhegyen egy székelydoból¹⁵ származású énekestől is gyűjtött négy dallamot. Ezek közül kiváltképp a *Kifeküdtem én a magas tetőre* kezdetű dal érdekes, ugyanis Tinódi Sebestyén *Egervár viadaljáról való énekének* népi változata. Emlékezetes, hogy e dallam kibébi variánsával 1901-ben Seprődi János lepte meg a zenetörténet és a népzene bűvárait.¹⁶

1912 tavaszán Kodály a Csíki-havasok egyik jellegzetes tájára, a Kászon-patak völgyében fekvő falvakba látogatott. Kászonaltíz, -feltíz, -impér, -jakabfalva és -újfalu adatközlőitől 169 dallamot gyűjtött (melyek közül 49 hangszeres adalék volt). Íme, néhány ismertté vált ballada és dal címe a kászonai anyagból: *A rossz feleség*; *A virágok vetélkedése*; *Kádár Kata*; *Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek*; *Összegyültek, összegyültek az újfalvi lányok*; *Azhol én elmegyek, még a fák is sírnak*.

Újabb két év múltán, 1914 áprilisában a bukovinai székely falvakba utazott. Andrásfalva, Fogadjisten, Hadikfalva, Istensegits és Józseffalva lakosaitól két hét alatt nem kevesebb, mint 292 (250 vokális és 42 hangszeres) dallamot sikerült összegyűjtenie. Ezek közül említést érdemelnek a következő népdalok és balladák: *A citrusfa levelestől, ágastól*; *Cifra bunda szegre van akasztva*; *Eddig, vendég, jól mulattál*; *Hegyek-völgyek között állok*; *Katona vagyok én, ország őrizője*; *Most jöttem Erdélyből*; *Ne búsuljon senki menyecskéje*; *Szomorúfüzfának harminchárom ága*; *Túl a vizen Tórországon*; *Túrót eszik a cigány, duba*; *Barcsai és Molnár An-*

¹³ *KVt* II. 452.

¹⁴ Rajeczky Benjamin *Kodály és a magyar népzene tudomány* című (először 1972-ben közölt) írásában a következő indoklást olvashatjuk: „Bár a Néprajzi Múzeum kiküldetéseiről, főleg nagyobb távolságokra, Kodály (anyagilag jobb helyzetben lévén) barátja javára többnyire lemondott, a feladatok főleg Bartók román és szlovák gyűjtőmunkája miatt annyira tornyosodtak, hogy 1910-től Kodály is Erdélybe ment az ottani kimeríthetetlen pentaton dallamanyag gyűjtésére.” = *Kodály-méreg, 1982* (Tanulmányok). Válogatta és szerkesztette Breuer János. Bp. 1982. 253. Elhatározásának indítékairól szólva mindazáltal nem szabad szem elől tévesztenünk azt a körülményt, hogy Kodály nemcsak mint tudós, hanem mint zeneszerző is érdeklődött az erdélyi népzene iránt.

¹⁵ A Hargita megyében levő Székelydobó akkoriban Udvarhely megyéhez tartozott.

¹⁶ Seprődi János: *Marosszéki dalgyűjtemény*. Ethnographia XII(1901). 362.

na. Páratlanul értékes régi stílusú dallamok és szövegek olyan bőségét tapasztalta, hogy arra gondolt, folytatni fogja egykor a bukovinai gyűjtést. Tervét azonban az első világháború kitörése miatt nem tudta megvalósítani.¹⁷

Habár több helyszíni feltárást sem Erdélyben, sem Bukovinában nem végzett, a székelység népdalkincse a további évek folyamán Kodály zeneszerzői, népzeneudósi és nevelői működésének egyik fő ihlető-termékenyítő forrásául szolgált. Először azokra a folklorisztikai és publicisztikai írásaira fogok rámutatni, amelyekben az erdélyi népzene gyűjtések anyagát gyümölcsöztette.

Kászoni és bukovinai dalokra már *Három koldusének forrása* című, 1915-ben közölt cikkében hivatkozott.¹⁸ Összehasonlítás és szemléltetés céljából egy kászonfeltízi éneket bele is illesztett ebbe az írásába, melyben megjegyzéseket fűzött néhány régebben közzétett koldusénekhez, és bebizonyította, hogy azoknak mind a dallamát, mind a szövegét hibásan, zavarosan énekelték volt. Egyszersmind leszögezte, hogy „a *stichikus* szerkezetű székely balladák egyrészt izometrikusak: egyenlő sorokból állanak; másrészt úgy látszik, inkább csak a dallamot mellőző lejegyzésnek köszönhetik strófátlanságukat, mert maig élő testvéreik mind strófásak”.¹⁹ Cikke végén Kodály megállapította, hogy „az egész esetből két fontos tanulság szűrődik le. Egyik, hogy a gyűjtő nem lehet elég vigyázatos, ha recitálós, strófátlan adalékkal van dolga. Másik, hogy a népdal kutatója nem lehet el a világi és egyházi ponyva meg régi verses irodalmunk alapos ismerete nélkül. Ezért a folklóre nevében is csatlakoznunk kell azokhoz, akik nehezen hozzáférhető régi költészetünk mennél teljesebb újrakiadását sürgetik.”²⁰

Népzeneudományunk előrehaladásában mérföldkövet jelentett Kodály Zoltán *Ötfokú hangsor a magyar népzeneben* című tanulmánya, mely először 1917-ben, másodszor pedig – javítva és bővítve – 1929-ben látott napvilágot.²¹ „Hogy az ötfokú hangsor, annyi régi nép, talán minden népek zenéjének kezdete: nálunk is él és virágzik, 1907 óta tudjuk, mikor Bartók Béla először talált nagyobb tömegben efféle dalokat a Székelyföldön” – írta.²² Ezután ismertette előfordulási területeit, a hangsor szerkezetét, a pentaton dallamok tempóját, ritmusát, ornamentikáját, sorzáró hangjait, a pentaton frazeológiát eredményező hangközkapcsolatokat, az ötfokú, illetve a dúr-moll rendszerbe tartozó dallamok közötti viszonyt, a pentatónia hatását más rendszerű dallamokra s végül azt a tényt, hogy ötfokúság a rokon népek zenéjében is létezik, és bizonyos cseremisiz meg votják dallamok egyezést mutatnak magyar dallamokkal. „E meglepő egyezések láttára arra kell gondolnunk, hogy bármily messze esik a cseremiszek földje Csíktól és Zalától, vannak ősi elemek a néplélekben, amelyeket sem az idő, sem a távolság nem tud megváltoztatni.”²³ A tanulmányt kísérő dallampéldák többségét a székelyföldi (gyergyói, marosszéki, felcsíki) és a bukovinai anyagból – főként saját, továbbá Bartók Béla és Bodon Pál gyűjtéséből – válogatta. Kodály körültekintő alaposágára és bölcs türelmére jellemző, hogy a pentatóniának a magyar népzeneben betöltött rendkívül fontos

¹⁷ A Kodály gyűjtötte székelyföldi és bukovinai népdalok mennyiségét Szalay Olga *Kodály, a népzeneudósi és tudományos műhelye* című könyve (Bp. 2004) Függelékének 2. fejezete: *Kodály népzenei gyűjtéseinek időrendi mutatója* alapján tüntetem föl. A számba vett magyar dallamokon kívül Kodály román és kárpátukrán népzene is fonografált.

¹⁸ Ethnographia XXVI(1915). 307–309.

¹⁹ *KVt* II. 57–58.

²⁰ *I. m.* 59.

²¹ Zenei Szemle I(1917). 15–16, 117–119, 152–154, 249–252, illetve = *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára*. Szerk. Csutak Vilmos. Sepsiszentgyörgy 1929. 208–218.

²² *KVt* II. 65.

²³ *I. m.* 75.

jellem meghatározó szerepéről nem nyilatkozott azonnal a nagy horderejű fölfedezés hevéletében, hanem higgadtan várt egy évtizedet, amíg újabb adatok is előkerültek, és kellőképpen megerősítették következtetéseinek érvényességét.

Kászonjakabfalván egyik klasszikus népballadánk szépen ékesítve előadott harminchat versszakos változatát elejétől végig fonográfhangerekre rögzítette. A lejegyzés rendjén a ballada mindegyik versszakát dallamostól írta le, föltüntetve a strófáról strófára megismételt dallam legparányibb eltérését is, hogy módot nyújtson a kitűnő jakabfalvi balladaénekes, László Máténé előadói képességének, díszítő és variáló művészetének, valamint a szöveg és a dallam viszonyának aprólékos vizsgálatára. Ezt a részletes lejegyzést teljes egészében közzétette *Kelemen kömies balladája* című, 1918-ban írt (de csak nyolc évvel később megjelent) dolgozatában.²⁴ Közleménye alkalmat adott Kodálynak arra is, hogy kifejtse véleményét a fölvevőgéppel történő népdalgűjtés módjáról és hasznáról.

Egy elterjedtebb ballada, *A három árva* Gyergyóalfaluban gyűjtött variánsának ötfokú dallamát találta Kodály a legmegfelelőbbnek arra, hogy *A székely népdalról* című, 1919-ben közreadott cikke²⁵ elején érzékeltesse azt a sajátos hangot és stílust, amelyről szólni akart. Néhány mondattal rávilágított azokra az okokra, amelyek miatt a városi nagyközönség akkoriban még nem ismerte a parasztság körében apáról fiúra hagyományozott ősi népzene, és a közfelfogás a népies ízű műdalokat tartotta népdaloknak. A 20. század elején megindult új gyűjtőmozgalom kiválóan képzett folkloristái által föltárt anyagról pedig kijelentette: „Amit így találtak, mérhetetlen kincs, s benne különös, ódon tűzben ragyogó ékszerek a székely dalok. Ami a régi kalotaszegi hímzés, a székely kapu a népművészetben, az a székely dallam a népzeneben. Ma még kevesen ismerik. A gyűjtések kéziratban hevernek. De amint két nemzedék alatt a balladák szövegei belekerültek a magyar írásos műveltség kánonjába, úgy odajutnak majd idővel dallamaik is.”²⁶ Cikkét Kodály a székely népdalok lényegbe hatoló jellemzésével és jelentőségének hangsúlyozásával fejezte be: „A kemény életviszonyok közt szigorgó székelynek mintha alig volna hangja az öröme. Legalább java dalolása a bánat, keserűség remeke. Vannak azért »fürge nótái«, közte az eltűnedező székely táncokra való zenék. De öröme fátyolos, inkább a néha kipattanó életöröm és humor, mint a gondtalan jókedv hangja.

A székely dalokból és a hozzájuk többé-kevésbé közel álló más régi dallamainkból lassankint feldereng egy egységes magyar zenei nyelv képe, egy régi tradíciótól keményre csiszolt, monumentális stílusú, amely, ha darabokban hevertébből összeszedjük és eggyé illesztjük, még nagy fejlődés indítója lehet.”²⁷

A Magyar Néprajzi Társaság 1920. december 22-én rendezett felolvasóülésén Kodály *Árgirus nótája* címmel tartott előadást.²⁸ Mondanivalóját ezúttal bukovinai gyűjtésének tapasztalatára alapozta. „Hogy Árgirus históriája nemcsak mint olvasmány, de mint eleven ének maig megélt a nép közt, 1914 tavaszán, bukovinai gyűjtőutamon, Istensegitsben tudtam meg. Egyik öreg énekesem valami régi dalba kezd. A többiek megállítják azzal, hogy »nem ez a nótája«. Némi vita után ráhagyta, hogy »ez Árgyilusé«. Kérdezősködésemre elmondták, hogy hosszú téli estéken, tollfosztás közben szokták énekelni; megneveztek olyanokat, akik többet tudtak belőle. Valakinél könyvben is látták. Meggyőződhettem róla, hogy Istensegitsben és a szomszédos Hadikfalván még azok is ilyen néven ismerik a dallamot, akik a szövegből semmit sem

²⁴ Zenei Szemle XI(1926). 2. sz. 37–39.

²⁵ Ifjak Szava I(1919). 7–8. sz. 16–17.

²⁶ *KFt* I. 19.

²⁷ Uo.

²⁸ *Ethnographia* XXXI(1920). 25–36.

tudnak. Ismerik a cigányzenészek és furulyás pásztorok is.”²⁹ Az ének ritmikai sajátosságainak elemzéséből kiindulva Kodály fölhívta a figyelmet arra a tényre, hogy a régi irodalom verses alkotásait is énekszóval adták volt elő, s ezért verstörténeti kutatásokhoz is igen hasznos tanulságokat nyújthat az élő népdal vizsgálata.

Bartók Bélával közösen állította össze Kodály 1921-ben az *Erdélyi magyarság. Népdalok* című kötetet. Minthogy a magyar népzene legősibb rétegeit képviselő dallamok Erdélyben különösen nagy számmal és teljes alakban maradtak fenn, és még az archaikusan ékítéses előadásban voltak hallhatók, Bartók és Kodály elsörendűen fontosnak tartotta megismertetni ezeket a dallamokat a néprajzi szakemberekkel és a nagyközönséggel. Ezért ez a gyűjtemény kizárólag régi stílusú dallamokat foglalt magában. A Kodálytól fogalmazott „előljáró beszéd” így kezdődött: „Mindenki tudja, hogy a magyarságnak legrégebb, leggyökeresebb és a folklóre szempontjából legérdekesebb része majdnem kivétel nélkül az elszakított területen él. Ezek között Erdély, mint nyelvi, népköltészeti és népművészeti régiségeink kincsháza, régtől fogva első helyen áll. Hogy népzene tekintetében is gazdagabb, eredetibb minden más vidékünkénél, csak az utóbbi évtizedek gyűjtőmunkája mutatta meg. Ennek eredményeiből jóformán semmi sem került még a nagy nyilvánosság elé.”³⁰ Százötven népdalt és balladát válogattak ki a 20. század elején gyűjtött anyagból, és azokat a dallamsorok záróhangjának emelkedő rendjében, tehát szigorú zenei szempontok szerint helyezték egymás után. Néhány kalotaszegi és szilágysági adalék kivételével székelyföldi és bukovinai székely dallamokat adtak közre. A kiadvány dalainak több mint felét Kodály, tekintélyes részét Vikár és Bartók gyűjtötte, tizenhat dallam pedig Balabán Imre, Bodon Pál, Lajtha László, Molnár Antal és Seprődi János gyűjtéséből származott.

1927-ben *Mit akarok a régi székely dalokkal* című cikkében³¹ Kodály válaszolt azoknak, „akiknek a szívében köre hullott a mag, akiknek ezek a dalok nem mondanak semmit, legfeljebb kurióznak, múzeumba valónak nézik”.³² Nemes indulattól fűtött hangon, a töle megszokott tömörséggel sorolta föl hatásos érveit a székely népzene jelentőségének megértéséhez. Igazi publicistára valló írásában többek között ezeket mondta: „Az utcán állítanám meg vele az embereket, mikor dúlt arccal loholnak a haszon vagy a falat kenyér után, hogy vigasztalást mérítsenek a csodakútból.

És el akarnám vinni a világon mindenüvé, ahol csak értenek a zene nyelvén, hogy ezen keresztül is jobban tudják meg, amit oly rosszul tudnak: hogy mi a magyarság.”³³ Amikor Kodály székely népdalról beszélt, mindig tudatában volt annak, hogy ez nem különálló jelenség, hanem a nagyobb anyanyelvi közösség kultúrájának egyik, sajátos vonásokkal ékes, sok ősi elemet őrző része.

Szoros barátságuk és együttműködésük révén Kodály alaposan ismerte Bartók erdélyi román népzene gyűjtéseit, mégpedig akkor, amikor azok legnagyobb része még nem jelent meg nyomtatásban. Ezt bizonyítja a *Nagyszalontai gyűjtésben* közzétett *Három árva* balladájának dallamához fűzött jegyzete, melyben rámutatott, hogy ennek a magyar népzenei anyagtól elütő jellegű dallamnak több román változata van Bartók Hunyad megyei és bánsági gyűjteményében, s ezért román eredetűnek vélhető.³⁴ Említést érdemel továbbá, hogy Bartók *Volksmusik*

²⁹ *KVt* II. 80.

³⁰ *Erdélyi magyarság. Népdalok*. Közvetteszik Bartók Béla és Kodály Zoltán. Bp. [1923] 5.

³¹ *Híd* 1927. I. sz. 37.

³² *KVt* I. 29.

³³ *Uo.* 30.

³⁴ Lásd *KVt* II. 129. Részletes ismertetését lásd Breuer János: *Bartók román népzene gyűjtése Kodály kezén. = Bartók-dolgozatok 1981*. Szerk. László Ferenc. Buk. 1982. 175–181. A szóban forgó dallam eredetét új megvilágításba helyezte

der Rumänen von Maramureş című, 1923-ban Münchenben kiadott könyvét, röviddel megjelentése után, Kodály méltatta a magyar olvasók előtt.³⁵

Kodály Zoltán mindig élénken érdeklődött a nyelvrokonok népzeneje iránt, ugyanis perdöntő fontosságúaknak tartotta azokat a következtetéseket, amelyeket a magyar népi dallamoknak a rokon népek zenéjével való összevetése alapján lehet leszűrni. Legelőször *A magyar népdal strófa-szerkezete* című doktori értekezésében³⁶ emelt ki egy olyan ritmusú sorfajtat, amely kétségtelenül azonos a finn *Kalevala* runo-dallamainak egyik jellegzetes ritmusképletével. Ezt a sajátos módon tagolódó nyolcszótagú sort, melyben hat rövid hang után két hosszú következik, Kodály főleg Vikár Bélának a századforduló táján készített fonográffölvételein észlelte. A régebbi nyomtatott gyűjteményekben csupán néhány eltorzult formájú példájára bukkan. Föltevése szerint ez a sortípus a keletről hozott ősi zenei örökséghez tartozik. Ugyanabban a munkájában bizonyos magyar népdalok másféle ritmusszerkezetével kapcsolatban egy votják lakodalmi énekekre is hivatkozott, és egyszersmind arra figyelmeztetett, hogy „behatóbb tanulmányra, nevezetesen a dallamok tüzetes összehasonlítására van szükség”.³⁷

Amikor Kodály a disszertációját írta, mindössze tizenhét finn dallam ismeretében állapíthatta meg az említett összefüggést, mert az egyébként tekintélyes mennyiségben összegyűjtött runo-melódiák legnagyobb része még kiadatlan volt. De miután megjelentek, azokat is bevonta kutatásaiba. *Árgirus nótája* című tanulmányában³⁸ például Tinódi Sebestyén *Az szalkai mezőn való viadalról* szóló énekének ritmusát elemezve utalt egy 1910-ben közzétett finn gyűjtemény hasonló ritmusú dallamára.

A többi rokon nép zenéjéről hosszú ideig csak szórványos adatok voltak hozzáférhetők. Ez a magyarázata annak a körülménynek, hogy *Ötfokú hangsor a magyar népzeneben* című, alapvető jelentőségű írásának második, 1929-es változatában is kénytelen volt még leszögezni: „A magyar nyelvhasználat útját követni és rendszeres dallamhasználatba bocsátkozni ma még alig lehet, mert a rokon népek zenéjéről igen kevés megbízható feljegyzés áll rendelkezésünkre.”³⁹ Azt a kevés feljegyzést viszont gondosan számon tartotta, és idézett tanulmányában folytatólagosan rámutatott, hogy „nem tekinthetjük véletlennek azt az egyezést, amelyet Bartók könyve Appendixében (87. l.) közölt cseremiszi dallamok, továbbá az Ilmari Krohn közölt votják és hegyi-cseremiszi dallamok mutatnak a mi ötfokú dallamainkkal”.⁴⁰ Kodály itt Bartók *A magyar népdal* című, 1924-ben közreadott könyvére célt. Ebben a dallamtár végén három példa található – Bartók lejegyzésében – Wichmann Györgyné 1906-ban fonografált huszonnégy cseremiszi dallama közül. A hozzájuk írt jegyzetben Bartók hangsúlyozta, hogy ugyanúgy ötfokú a hangsoruk, mint a régi stílusú magyar népdaloké, dallamszerkezetük pedig lényegében lejtős kvintváltó. A harmincas években jutott Kodály kezébe V. M. Vasziljev és I. Sz. Kljucsnikov cseremiszi gyűjteménye,⁴¹ valamint az a dalanyag, amelyet Robert Lach az első

Szendrei Janka–Dobszay László–Vargyas Lajos: *Balladáink kapcsolatai a népénekekkel*. Ethnographia LXXXIV(1973). 448–450.

³⁵ Kodály Zoltán: *A máramarosi román népzene*. Napkelet 1923. 657–659.

³⁶ Nyelvtudományi Közlemények 1906. 95–136.

³⁷ *KVt* II. 37.

³⁸ Ethnographia XXXI(1920). 25–36.

³⁹ *KVt* II. 75.

⁴⁰ Uo. Ilmari Krohn dallamai a Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft 1902–1903-as évfolyamában jelentek meg.

⁴¹ Vasziljev, V. M.: *Marij muro*. I. Kazán 1920; II. Moszkva 1923; III. Moszkva 1937; Kljucsnikov, I. Sz.: *Marla muraš tunéktéső sabés*. Moszkva 1923.

világháború idején hadifogságba esett cseremisiz katonáktól gyűjtött.⁴² E dallamkiadványok révén (az előbbiekkal együtt) már több mint négyszáz cseremisiz népdal vált megismerhetővé. Átvizsgálásuk nyomán szerzett tapasztalatait Kodály *Sajátságos dallamszerkezet a cseremisiz népzeneben* című tanulmányában foglalta össze.⁴³ Az olykor (regisztertörés folytán) hibás éneklést tükröző lejegyzések ellenére is sikerült bebizonyítania, hogy a régi magyar dallamok egyik csoportjában megfigyelt kvintváltó dallamszerkezet, akárcsak a pentatónia, a cseremisiz népdalokra is jellemző, vagyis népzeneink egyik számottevő stílusrétege vitathatatlanul rokonságban van a felépítésükben azonos jellegű cseremisiz dallamokkal. Azt is tisztázta, hogy a dallam első felének öt hanggal mélyebben való megisméltése kétféleképpen mehet végbe: pontosan hangról hangra haladó kvintranszpozícióval – akkor is, ha ezáltal az utótag kimozdul az előtag ötfokú hangsorából, és egy másik pentatóniában folytatódva a dallam tulajdonképpen kétrendszerűvé válik –, illetve úgy, hogy a dallam második fele itt-ott eltér a szabályos kvintválasztól – s a kezdő skála hangjait használva az egész dallam egy rendszerben marad. (Hasonló dallamformálási elv érvényesül az európai műzene fúgategnikájának reális, illetve tonális feleletében.)

Kodály ekkor – 1934-ben – még mindig nem találta elegendőnek a rokon népektől gyűjtött zenei anyagot ahhoz, hogy közvetlen dallamegybevetésekhez folyamodjék. Tanulmánya végén a sürgősen elvégzendő feladatokra hívta föl a figyelmet: „Felderítendő volna még a szerkezet elterjedése, útja a rokon és szomszéd népek közt. Ehhez pedig nagy mennyiségű újabb anyagra volna szükség.

Valószínű, hogy minél jobban megismerjük a keleti rokon népek zenéjét, annál több kapcsolatot találunk benne a magunkéval. Ezért a magyar tudománynak is első érdeke, hogy a komoly tudományos igényeket is kielégítő anyaggyűjtés e népek lakóhelyén minél előbb meginduljon.”⁴⁴

Ha nem is a kívánt mértékben és iramban, de azért fokozatosan gyarapodott az összehasonlításra alkalmas dallamanyag. Robert Lach annak idején hadifoglyoktól nemcsak cseremisiz, hanem votják, zürjén, permiaák, mordvin és csuvas dalokat is gyűjtött, s ezeket szintén közzétette a *Gesänge russischer Kriegsgefangener* című kiadványsorozatban.⁴⁵ Fedorov és Makszimov csuvas, illetve Baskujev burját-mongol gyűjteményei után megjelent A. O. Väisänen vogul és osztják dallamokat tartalmazó kötete is.⁴⁶ Ez utóbbit Kodály különösen jelentősnek tartotta, mivel „lényegesen bővíti ismereteinket az obi ugorok zenéjéről”.⁴⁷ Az említetteken kívül Rudnyev század eleji mongol dallamaira⁴⁸ is fölfigyelt Kodály. És közben napvilágot látott Szabolcsi Bence *Osztják hősdalok – magyar siratók melódiái*, továbbá *Népvándorlás kori elemek a magyar népzeneben* című nagyon fontos közleménye.⁴⁹ Szabolcsi mindkettőben párhuzamba állított néhány rokonnépi dallamot magyar változatával.

⁴² Lach, Robert: *Gesänge russischer Kriegsgefangener*. I. B. 3. Abt. *Tscheremissische Gesänge*. Wien 1934. 181–193.

⁴³ *Emlékkönyv Balassa Józsefnek, a Magyar Nyelvőr szerkesztőjének 70. születése napjára, műveinek bibliográfiájával*. Szerk. Beke Ödön–Benedek Marcell–Turóczi-Trostler József. Bp. 1934. 181–193.

⁴⁴ *KVI* II. 154.

⁴⁵ Lach, Robert: *Wotjakische, syryjänische und permiaische Gesänge*. Wien 1926; Uő: *Mordwinische Gesänge*. Wien 1933; Uő: *Tschuwaschische Gesänge*. Wien 1940.

⁴⁶ Fedorov, G.: *146 jura*. Csebokszari–Moszkva 1934; Makszimov, Sz. M.: *Turi dovasszen jurisszem*. (*Pjeszni Verchovyh Csuvas*). Supaskar 1932; Baskujev: *Zbornik burjat-mongolszkich pjeszen*. Moszkva 1935; Väisänen, A. O.: *Wogulische und Ostjakische Melodien*. Helsinki 1937.

⁴⁷ Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. A példatárt szerkesztette Vargyas Lajos. 9. kiadás. Bp. 1969. 98.

⁴⁸ Rudnyev: *Melodii Mongolszkich Pljemen*. Szentpétervár 1909.

⁴⁹ *Ethnographia* XLIV(1933). 71–75, illetve XLV(1934). 138–156.

Ilyen előzményekre alapozva tekintette át Kodály a magyar népzene történeti fejlődésére vonatkozó tudnivalókat 1937-ben *A Magyarság Néprajza* IV. kötetének *Zene* című részében. Ez a remek összefoglalás *A magyar népzene* címmel önálló könyvként is megjelent, és 12 kiadást ért meg. A 3. már Vargyas Lajos közel félezer népdalt magában foglaló példatárával kiegészítve hagyta el a nyomdát. A népzene ősrétegét tárgyaló fejezetben Kodály bevezetőül így vélekedett: „A magyar zene kialakulásának útja sem lehetett más, mint a nyelvé, a népé. Amerre járt, amint nőtt a nép, zenéje velejárt, ami hatott a nyelvre, hathatott a zenére is. Egykorú adatok minden reménye nélkül a rokon és érintkező népek vagy azok utódainak zenéjére vagyunk utalva. Azon kellene végigmennünk, keresve a rokonságot.”⁵⁰ Rátérve a rokon népekkel kimutatható kapcsolatok ismertetésére, Kodály a cseremiszekekről szólt a legrészletesebben. E kis nép nyomatókos említése teljesen indokolt volt, hiszen „ami ennek zenéjéből eddig napfényre került, a magyar népzene egy rétegével oly meglepő és mélyenjáró hasonlatosságot mutat, hogy ősi összefüggésükben már ma is alig lehet kételkedni”.⁵¹ A kvintváltással létrejövő dallamforma elemzése után, melyhez fölhasználta *Sajátságos dallamszerkezet a cseremiszeke zenében* című, három évvel azelőtt írt dolgozatának tanulságait, Kodály túllépett az általános stílusjegyek azonosságának igazolásán, és több konkrét dallamegyezést mutatott be. Cseremiszeke példákon kívül egy-egy votják, csuvas és nogáj-tatár dallamot is összevetett magyar megfelelőjével. A bizonyító adatok felsorakoztatása és értelmezése nyomán kifejtette, hogy „a dallamszerkezet, frazeológia, ritmus ily feltűnő, lényegbeli egyezése nem lehet véletlen. Itt már érintkezést vagy közös forrást kell feltenni. Ha ilyeneket találunk egyrészt a magyarságnál, másrészt annak a keleti népközösségnek a mai maradványainál, melyből egykor a magyarság kiszakadt: nem képzelhető másképp, mint hogy már a nagyarság kiválása előtt is megvoltak az akkori közösségben, s a magyarság nyelvével együtt, ősi örökségeként hozta magával régi házából. [...]

S amint nyelve, bármennyire változott, alapjában ugyanaz maradt: úgy népzeneje máig az onnan magával hozott alapokon nyugszik.”⁵²

Kodály összefoglalásnak szánta *A magyar népzene* című művét, ám nem tekintette egyben lezárásnak is. Dallampárhuzamainak számát kiadásról kiadásra növelte. Hasonlóképpen bővítette a különféle népdalgyűjteményekre utaló jegyzeteit. Különösen a csuvas népzeneből merített példáit szaporította. Már megállapított dallammegfelelésekhez is újabb meg újabb cseremiszeke és csuvas változatokat csatolt.

Minthogy az erdélyi néphagyományban fölötté sok archaikus vonás őrződött meg, a régi stílusú dallamok rendkívüli gazdagságban és épségben maradtak fenn, természetes, hogy az itt gyűjtött népdalok, illetve az itteni kutatások során szerzett elméleti ismeretek igen fontos szerephez jutottak Kodály összehasonlító vizsgálataiban. *A magyar népzene* megírásának idejéig az erdélyi népdalgyűjtés súlypontja – a 19. századból örökölt szemlélet következtében – a Székelyföldre és kisebb arányban Kalotaszegre helyeződött. A székelység népzeneje iránti érdeklődés nagymértékben emelkedett Bartók Béla 1907-es felcsíki és gyergyói eredményeinek hatására. A hajdani Csík, Maros-Torda és Udvarhely megyében, továbbá a bukovinai székely falvakban föltárt anyag mennyiségéhez képest jelentéktelen volt a száma azoknak a dallamoknak, amelyeket a Szilágyságban, Aranyosszéken, Hétfaluban, Déván és egy mezőségi faluban jegyeztek le. Ezért a Kodály által felhasznált erdélyi dallamok is szinte kizárólag a Székelyföldről és a bukovinai székelyektől származtak. Mind a teljes, mind a zsugorodottabb kvint-

⁵⁰ Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. Bp. 1937. 15.

⁵¹ Uo.

⁵² I. m. 27.

szerkezet meg más formák bemutatása során s végül a pszalmodizáló típus példajaként is – egyebek között – gyergyói, kászoni, bukovinai, csíki és udvarhelyszéki dallamokat idézett saját, valamint Bartók Béla és Vikár Béla gyűjtéséből. Hivatkozott még Lajtha László néhány gyimesi adatára is. Egy Bartók gyűjtötte kalotaszegi dallamot a dó-végű ötfokúság szemléltetésére illesztett be.

Amint fentebb láttuk, Kodály kiváltképpen fontosnak tartotta a rokon népek lakóhelyén végzendő alapos népzene kutatót. Szorgalmazására Vikár László és Bereczki Gábor 1957 és 1979 között több nagyszabású gyűjtést valósított meg a Közép-Volga és a Káma vidékén élő népek, a finnugor cseremiszek, mordvinok és votjákok, illetve a török nyelvű csuvasok, tatárok és baskírok körében. 1987 óta Sipos János folytat mintaszerű, mélyreható kutatásokat török nyelvű népek, többek között kazahok, türkmének, azerik és anatóliai törökök lakta területeken. Fáradozásaik nyomán ma már sok ezer dallamot tanulmányozhatnak a népzene tudósok. Fontos elméleti-rendszer-tani vizsgálatokra vállalkozott Vargyas Lajos, C. Nagy Béla, Szomjas-Schiffert György, Dobszay László és Paksa Katalin. Munkájuk eredményeként egyfelől körvonalazódott a régi magyar népzene török, illetve ugor jellegű rétege, másfelől újabb érvek támasztották alá Bartók Béla 1937-ben szavakba öntött zseniális sejtésének helyességét, mely szerint „[...] a földkerekség minden népzeneje, ha elegendő [...] anyag és tanulmány áll majd rendelkezésünkre, alapjában véve visszavezethető lesz [...] néhány ősförmára, őstípusra, őstílusfajra.”⁵³

Kodály 1910 és 1914 között vett részt az erdélyi népzene föltárásában, Bartókkal osztozva a gyűjtőutak fáradalmain és sikerein. Jóllehet a szűkebb értelemben vett Erdély területén végzett helyszíni kutatásai voltaképpen székely helységekre szorítkoztak, érdeklődése más tájakra is kiterjedt. Fiatalabb folkloristákat ösztönző szavainak és tanácsainak jelentős szerepük volt abban, hogy a közép-erdélyi népzene tüzetes vizsgálata is megindult.

Amikor Lajtha László 1940-ben erdélyi népdalokat szeretett volna gyűjteni, de nem sikerült eldöntenie, hogy Kalotaszegre vagy inkább a mezőségi Székre menjen, Kodálytól kért útbaigazítást. „Kodály habozás nélkül válaszolt s elmondotta, hogy nemrégiben széki hímzéseket látott. Ahol ilyen szép és sajátos hímzések élnek még ma is, kell ott – mondotta – valami érdekes muzsikának is lennie. Lelkesen beszélt s erősen biztatott a széki útra” – írta Lajtha *Újra megláta magyar népdaltípus* című közleményében.⁵⁴

Kodály útmutatása nyomán rendkívül fontos eredmények születtek. Lajtha széki gyűjtése fényt derített arra a tényre, hogy a Mezőségen magas színvonalú, hagyományos hangszeres népi tánczene létezik, s ezzel szoros összefüggésben egy különleges, bővült sorokból építkező, többnyire lassú tempójú dallamfajta virágzik. Alig egy évvel később Járdányi Pál a Borsavölgyi Kidében bukkant ugyanilyen dallamokra.⁵⁵ Nem találván megfelelő helyüket a gyűjtemény osztályaiban, Járdányi is Kodály véleményét kérte ki. Kodály javaslatára ezek a meglehetősen laza szerkezetű, jellegzetes erdélyi táncdallamok külön csoportba kerültek, és a (tulajdonképpen ideiglenesnek szánt, de állandónak bizonyult) „jajnáta” elnevezést kapták, mivel szövegükben gyakran fordulnak elő a „jajaja”, „hajaha”, „lalalala”, „tararara” és hasonló szócskák. Egyébként a nép körében használatos neveik: „hajnali”, „hajnali cigánytánc”, „hajnali keserves”, „hajnali csárdás”, „lassú csárdás” és „cigánykesergő”.⁵⁶

⁵³ Bartók Béla: *Népdalkutatás és nacionalizmus. = Bartók Béla összegyűjtött írásai*. I. Közreadja Szöllősy András. Bp. 1966. 599–600.

⁵⁴ *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*. Szerk. Gunda Béla. Bp. 1943. 219.

⁵⁵ Lásd Járdányi Pál: *A kidei magyarság világi zenéje*. Kvár 1943. 18–20, 92–96.

⁵⁶ Lásd Járdányi Pál: *i. m.* 19–20.

Elszórtan régebbi népdalgyjűteményekben is szerepeltek jajnóták. Igazi jelentőségük azonban Lajtha széki és Járdányi kidei kutatásának köszönhetően világosodott meg. A Széken megkezdett nagyarányú mezősegi feltárások lényegesen módosították a népzeneenkről korábban kialakult összképet.

Hogy Kodály milyen nagy fontosságot tulajdonított Lajtha széki fölfedezéseinek, mi sem bizonyítja jobban, mint az a körülmény, hogy 1943. május 24-én, miután véget értek a hatvanadik születésnapja alkalmából rendezett kolozsvári ünnepségek, maga is elzarándokolt a nevezetes községbe. Élő mivoltukban akarta hallani a sajtáságos dallamokat. Farkas Ferenc, a kiváló zeneszerző, aki közreműködött az utazás előkészítésében, a következőképpen emlékezett vissza Kodály látogatására: „Kodály programján egy széki kirándulás is szerepelt. Széken tudvalevőleg egy érdekes, hosszú sorokból álló népdaltípust fedezett fel Lajtha László, és az ottani hangszeres banda is felhívta magára a figyelmet. [...] Kodályékkal néhányan átrándultunk Székre. Velünk volt Török Erzsébet és a színház intendánsa, Kemény János is. Előzőleg Kodály előadást tartott Kolozsvárott [...] Az előadás után közöltem vele, hogy értesítettük a széki papot, gyűjtse össze mindazokat az asszonyokat, akik lemezre énekeltek népdalokat. Akkoriban megjelent néhány néprajzi lemez, volt rajtuk széki anyag is. [...] Széken valóban összegyűltek az asszonyok a papéknál, volt nagy éneklés, Kodály figyelmesen jegyezte a szép dallamokat.”⁵⁷ (Szék akkori református lelkészének, Mihály Károlynak az özvegye úgy emlékezett, hogy Kodályék a községben is megfordultak, és néhány énekest otthonukban kerestek föl.)

Ha meggondoljuk, hogy Kodály, a Zeneakadémia nyugalomba vonult tanára, a világhírű zeneszerző és etnomuzikológus az öt ünneplő rendezvényekről mindjárt a félreeső Székre sietett, hogy személyes benyomásokat szerezzen az újonnan föltárt néprajzi kincseshánya értékeiről, ebben egyszersmind emberi és tudósi nagyságának szép megnyilatkozását csodálhatjuk.

Kodály Zoltán a kompozícióiban is kifejezésre juttatta azt a kivételes fontosságot, amit a magyar népzene egészén belül az erdélyi népdaloknak tulajdonított. 1910 előtt szerzett műveiben még nem fordultak elő erdélyi dallamok, ugyanis, amint az előzőekben említettem, ez volt az első év, amikor a Székelyföldön járt gyűjtőúton, ámbár Vikár Béla fonográffelvételeit és Seprődi Jánosnak az Ethnographia lapjain közzétett kibédi anyagát már ismerte. Az első erdélyi népdalok az 1910 és 1918 között komponált *Hét zongoradarabban* tűnnek föl, mégpedig a 2. szám alatt az 1910-ben Gyergyószentmiklóson fonográfhangere rögzített *Székely keserves* (*Sirass, édesanyám, míg előtted járok* szövegkezdettel) – melyet 1934-ben vegyeskarra is feldolgozott –, a 6. szám alatt pedig a Kászonimpéren gyűjtött *Székely nóta* (*Sír az út előttem*). Ez utóbbi a későbbiekben szerepelt a *Székely fonó* című daljátékban, a *Magyar Népzene* című sorozat, valamint az *Ötfokú zene* 1. füzetében is. Az 1917-ben keletkezett *Magyar rondó* végén egy 1910-ben Gyergyóremetén lejegyzett, hangszeren játszott *Csúrdöngölő* dallama található. Az 1925-ben született *Túrót eszik a cigány* című gyermekkari mű első dallamát Kodály a bukovinai Istensegíts nevű faluban fonografálta 1914-ben.

A továbbiak során zenekari műveiben, szólóénekre zongorakísérettel írt darabjaiban, énekari, színpadi és pedagógiai műveiben egyaránt találhatók erdélyi népdalok, balladák és hangszeres dallamok. Saját gyűjtésein kívül Bartók Béla, Vikár Béla, Kiss Áron, Lajtha László, Bodon Pál, Seprődi János, Csíky János, Balabán Imre, Molnár Antal és Veress Gábor lejegyzéseiből, illetve közleményeiből is felhasznált népzenei adalékokat.

⁵⁷ Így láttuk Kodályt. Nyolcvan emlékezés. Szerk. Bónis Ferenc. Bp. 1994. 275–276.

Egyazon mű keretében gyakran több vidék zenei anyagát szerepeltette. Például az imént említett *Túrót eszik a cigány* című kórusmű második dallamát (*Csipkefa bimbója*) a Nógrád megyei Vizsláson gyűjtötte 1922-ben. Hasonlóképpen az 1928-ban keletkezett *Cigánysírató* című kórusmű első dallamát (*Meghót, meghót a cigányok vajdája*) 1914-ben a bukovinai Andrásfalván vette föl fonográfhengerre, a második dallamát viszont (*Elementek a cigányok, hogy szalonnát lopjanak*) Bartók Béla gyűjtötte a kalotaszegi Magyargyerőmonostoron 1910-ben. Még a *Székely fonóban* sem kizárólag székelyföldi és bukovinai székely népzene szól, hanem néhány dallam lelőhelye a Nyitra megyei Alsócsitár, Kolon, Nyitracsehi és Zsére. Ezzel szemben a rondó formában szerkesztett *Marosszéki táncok* (1927, illetve 1930) valamennyi dallama székelyföldi. Mint ismeretes, a mű címe nem a felhasznált források származási helyére, hanem a székely táncok egyik jellegzetes típusára utal. A rondótéma és a harmadik epizód dallamát Kodály 1910-ben Gyergyóremetén, illetőleg 1912-ben Kászonyjakabfalván gyűjtötte, az első és a második epizód, valamint a kóda dallamát pedig Vikár Béla 1904-es betfalvi, illetve kápolnásfalusi anyagából választotta (mindkét helység Udvarhely megyéhez tartozott). E hangszeren játszott dallamok eredetileg valószínűleg szöveggel énekelt dalok voltak.

A *Magyar Népzene* című sorozat 11 füzetének 62 darabja közül 24 volt erdélyi, ami arról tanúskodik, hogy Kodály nagyon szívesen fordult ennek a nagytájnak a népdaljaihoz és balladáihoz akkor is, amikor énekhangra zongorakísérettel kívánt feldolgozásokat készíteni.

Egyébként a kompozícióiban összesen mintegy 110 erdélyi dallamot használt fel. Ezek túlnyomó többsége székelyföldi és bukovinai székely volt. Más erdélyi vidéken gyűjtött népdalt sokkal ritkábban dolgozott fel: 4 kalotaszegi, 3 széki és 1 hétfalusi dallamot.

Kodály népdalfeldolgozó eljárására jellemző volt, hogy ugyanannak a dallamtípusnak több változatát ötvözte eggyé, mert így az esetleges adalékoknál tökéletesebb alkotásokat hozott létre, a népdalokat úgyszólván eszményi alakjukban mutatta fel. Főként azért folyamodott ehhez a módszerhez, mert azt tapasztalta, hogy sokszor értékes dalok is csonkult, hibás formában voltak hallhatók a nép körében, s amint fentebb idézett, 1919-es cikkében célzott rá, nemegyszer „darabokban hevertéből kellett összeszednie és eggyé illesztenie” a dallamokat és a szövegeket, hogy megvalósíthassa legfőbb célját: „a népzene gyökeréről nevelni magasabb műzet”.⁵⁸

⁵⁸ Kodály Zoltán: *Népzene és műzene*. = *KVt* II. 263.